

Мельник Ю. С.

Received: December 21, 2016

Revised: February 28, 2017

Accepted: March 02, 2017

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ТА РЕЛІГІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

У статті обґрунтовується й розкривається актуальність проблеми взаємозв'язку релігійних орієнтацій з важливими особистісними утвореннями та якостями, пов'язаними зі ставленням до самого себе та до інших людей. Автор опирається, з одного боку, на відому персонологічну концепцію Г. Оллпорта про зовнішню та внутрішню релігійність, з іншого боку, на базові засади гуманістичної психологічної теорії, що описує основні складові особистісної самоактуалізації.

Емпіричний інструментарій дослідження складають «Шкала релігійної орієнтації» Г. Оллпорта та Д. Росс, а також «Самоактуалізаційний тест (САТ)» («Питальник особистісних орієнтацій» Е. Шострома в адаптації М. Кроза та Л. Гозмана). Сформована вибірка репрезентована 211 громадянами України: 109 студентами денної та заочної форм навчання (віком від 17 до 30 р.) та 102 працюючими й тимчасово непрацюючими особами (віком від 31 до 60 р.).

Емпірично з'ясовано, що представники вибірки назагал досягають показників особистісної зрілості за такими критеріями самоактуалізації, як «синергія», «уявлення про природу людини» та «ціннісні орієнтації», натомість на межі норми та знижених своїх показників перебувають «спонтанність», «пізнавальні потреби», «креативність» і «самоприйняття». За підсумками дослідження констатовано статистично значимі відмінності: 1) між «слабо» і «зовнішньо» релігійно орієнтованими особами – за показниками шкал «уявлень про природу людини» та «самоповаги» (істотно вищі – у респондентів із високою зовнішньою релігійною орієнтацією), 2) між «слабо» та «внутрішньо» релігійно орієнтованими особами – тільки за показниками «шкали уявлень про природу людини» (істотно вищі – у високо внутрішньо релігійно орієнтованих респондентів), 3) між «зовнішньо» та «внутрішньо» орієнтованими особами – за показниками шкал «самоповаги» та «прийняття агресії» (істотно вищі – у зовнішньо релігійно орієнтованих респондентів). Отримані дані проінтерпретовано як істотною мірою егоцентричнішу, особистісно самотолерантнішу основу зовнішньої релігійної орієнтованості й більш соціоцентричну основу – внутрішньої орієнтованості.

Ключові слова: релігійна орієнтація, особистісна орієнтація, самоактуалізація, зовнішня релігійна орієнтація, внутрішня релігійна орієнтація, самоповага і самоприйняття.

Melnyk Y. C. Psychological features of correlation between personal and religious orientations. In this article the issue of correlation between religious orientations and important personal formation and characteristics, related to comparison of oneself with other people has been investigated. The author relies on H. Allport's well-known personal concept of external and internal religiosity and on basic principles humanistic psychological theory, that describes main components of personal self-actualization.

The empirical method consists of «A measuring religious orientation» written by H. Allport and D. Ross; and the «Self-actualization test (SAT)» («Personal Orientation Inventory» written by E. Shostrom and adapted by M. Kroz and L. Hozman). The sample is represented by 211 Ukrainian citizens: 109 full-time and part-time students (aged 17-30) and 102 employed and temporarily unemployed (aged 31-60).

It is empirically determined that the representatives of the sample generally reach the criteria of personal maturity according to such criteria of self-actualization as «synergy», «the idea of human nature» and «value orientations», otherwise, on the verge of norm and their lower indicators there are «spontaneity», «cognitive needs», «creativity» and «self-acceptance». According to the results of the study, statistically significant differences were noted in three areas. Between «weakly» and «externally» religiously oriented people - according to the scales of «representations about human nature» and «self-esteem» (significantly higher - respondents with a high external religious orientation). Then between «weakly» and «internally» religiously oriented individuals - according to the index of «scale of idea about the nature of man» (significantly higher - highly internally oriented respondents). And between «outsiders» and «internally» oriented individuals – according to the results of scales of «self-esteem» and «acceptance of aggression» (significantly higher - externally religiously-oriented respondents). The obtained data are interpreted as a substantially self-centered, personally self-tolerant basis of external religious orientation and a more sociocentric basis - internal orientation.

Key words: religious orientation, personal orientation, self-actualization, external religious orientation, internal religious orientation, self-esteem and self-acceptance.

Мельник Ю. С. Психологические особенности взаимосвязи личностных и религиозных ориентаций. В статье обосновывается и раскрывается актуальность проблемы взаимосвязи религиозных ориентаций с важными личностными образованиями и качествами, связанными с отношением к самому себе и к другим людям. Автор опирается, с одной стороны, на известную персонологическую концепцию Г. Олпорта про внешнюю и внутреннюю религиозность, с другой стороны, на базовые основы гуманистической психологической теории, которая описывает основные составляющие личностной самоактуализации.

Эмпирический инструментальный исследования составляют «Шкала религиозной ориентации» Г. Олпорта и Д. Росс, а также

«Самоактуализационный тест (САТ)» («Опростник личностных ориентаций» Э. Шострома в адаптации М. Кроза и Л. Гозмана). Сформированная выборка репрезентирована 211 гражданами Украины: 109 студентами дневной и заочной форм обучения (возрастом от 17 до 30 лет) и 102 работающими и временно неработающими персонами (возрастом от 31 до 60 лет).

Эмпирически выяснено, что представители выборки в целом достигают показателей личностной зрелости за такими критериями самоактуализации, как «синергия», «представление о природе человека» и «ценностные ориентации», в то же время на грани нормы и сниженных своих показателей оказались «спонтанность», «познавательные потребности», «креативность» и «самопринятие». По результатам исследования констатируется статистически значимые отличия: 1) между «слабо» и «внешне» религиозно ориентированными персонами – по показателям шкал «представлений о природе человека» и «самоуважения» (существенно выше – у респондентов с высокой внешней религиозной ориентацией); 2) между «слабо» и «внутренне» религиозно ориентированными персонами – только по показателям шкалы «представлений о природе человека» (существенно выше – у высоко внутренне религиозно ориентированных респондентов); 3) между «внешне» и «внутренне» ориентированными персонами – по показателям шкал «самоуважения» и «принятия агрессии» (существенно выше – у внешне религиозно ориентированных респондентов). Полученные данные проинтерпретировано как в существенной степени более эгоцентрическую, более лично толерантную основу внешней религиозной ориентированности и более социцентрическую основу – внутренней ориентированности.

Ключевые слова: религиозная ориентация, личностная ориентация, самоактуализация, внешняя религиозная ориентация, внутренняя религиозная ориентация, самоуважение и самопринятие.

Постановка наукової проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства не втрачає своєї актуальності проблема дослідження ціннісних орієнтацій його громадян. По-перше, відповідні утворення є вельми динамічними й, по-друге, все ще маловивченими залишаються їх окремі вагомні складові. Останнє стосується, між іншим, релігійних орієнтацій особистості.

Попри окремі фундаментальні дослідження релігійності (в Україні – це праці З. С. Карпенко, О. І. Климишин, В. П. Москальця, М. В. Савчина, Н. М. Савелюк та ін.), теоретична та емпірична картина становлення релігійних орієнтацій у їх взаємозв'язку з іншими особистісними якостями досі є неповною. Особливо ж висловлене стосується сфери наукових інтересів психології як, навіть етимологічно, «науки про душу».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ракурсі заявленої теми найбільш розробленою виступає проблема особистісної самоактуалізації та самореалізації, представлена «третьою силою» у психології – гуманістичним її напрямком. У його витоків – імена К.Гольдштейна, А. Маслоу, К. Роджерса та ін. Узагальнюючи дефініції попередників та сучасників, А. Маслоу виводить два основні моменти у визначеннях самоактуалізації, в яких різні учені сходяться: 1) відбувається примирення із власною самістю як серцевиною особистості та її самовираження, тобто реалізація прихованих здібностей та потенціальних можливостей, «ідеальне функціонування», розвиток усіх своїх індивідуальних і загальновидових характеристик; 2) очевидна мінімізація психічних захворювань та нівелювання різних психологічних проблем [2, с.242].

В українській психології теорії особистісної самоактуалізації в наш час обґрунтовують і розвивають Г. О. Балл, Т. М. Титаренко, Р.О. Трач та ін. Як зазначає Т. М. Титаренко, самоактуалізація – це завжди реальні вчинки, що виражають особистісну активність і відповідальність, здатність до своєчасного й оптимального життєвого вибору. На думку вченої, самоактуалізація ототожнюється з такими особистісними проявами, як самовіддача, самовираження, самоствердження, вільне саморозкриття. Водночас, для багатьох людей потреба і здатність до самоактуалізації так і залишаються недосяжними, адже, з одного боку, відповідний потенціал може виявитися заблокованим різними негативними обставинами індивідуальної біографії, з іншого боку, він може пригнічуватися низкою соціокультурних стереотипів [4].

Попередньо припускаємо, що до таких стереотипів у силу різних обставин подеколи належать, зокрема, й релігійні вартості. Адже у суспільній свідомості поширена думка про те, що релігійна, або віруюча, особистість – це людина, котра має відмовитися від власного «Его» на користь служінню Богу та виконання Його Заповідей. Разом із цим, можемо спостерігати, як сучасні віряни й навіть священнослужителі активно поєднують релігійне життя з багатьма світськими реаліями. Так, наприклад, створюють власні сім'ї, активно будують професійну кар'єру та дбають про власний позитивний імідж тощо. Інакше кажучи, життя релігійної особистості у сучасних умовах кардинально відрізняється від тих умов, в яких

вона розвивалася ще 100 чи навіть 50-30 років тому, а це, у свою чергу, не може не позначатися на її релігійних орієнтаціях.

Ми теоретично опираємося на наукові напрацювання видатного персонолога Г. Оллпорта, котрий описує зовнішню та внутрішню релігійність особистості. Згідно з його дослідженнями, зовнішня релігійність пов'язана зі ставленням до релігії, насамперед, як до одного з доступних способів формування та підтримки дружніх відносин із певним колом людей, досягнення бажаного соціального становища, віднаходження необхідної соціальної та духовної підтримки. Тобто в даному випадку релігія – це не мета, а лише засіб досягнення певних інших цілей. Внутрішня релігійність проявляється тоді, коли релігія є метою сама по собі, а відповідні їй норми дійсно стають стандартами життя людини [3].

Мета статті – емпірично дослідити та теоретично проінтерпретувати взаємозв'язок релігійних та особистісних самоактуалізаційних орієнтацій.

Методи та методики дослідження. Основними методами у нашому дослідженні стали опитування (анкетування) та психодіагностування. Первинне анкетування було проведене з метою отримання та уточнення основних даних про респондентів сформованої вибірки дослідження. Зокрема, було з'ясовано, що всі залучені особи ідентифікують себе як такі, котрі вірять у Бога.

Психодіагностичний інструментарій склали дві відомі у психології методики: «Шкала релігійної орієнтації» Г. Оллпорта та Д. Росс [5], а також «Самоактуалізаційний тест (САТ)» в адаптації М. Кроза та Л. Гозмана [1].

Перший психодіагностичний питальник призначений для виявлення типу релігійної орієнтації особистості. Він складається із 20 питань, 11 з яких утворюють субшкалу вимірювання зовнішньої (екстринсивної) релігійної орієнтації, а 9 – внутрішньої (інтринсивної) релігійної орієнтації. На кожне питання пропонується по чотири варіанти відповідей, що виражають різну міру згоди із судженням. За кожну відповідь присвоюється від 1 до 4 балів. Чим вищий такий бал, тим більшою мірою проявляється відповідна релігійна орієнтація. У підсумку за субшкалою зовнішньої релігійної орієнтації респондент максимально може набрати 44 бали, за субшкалою внутрішньої релігійної орієнтації – 36 балів.

«Самоактуалізаційний тест (САТ)» (або «Питальник особистісної зрілості») розроблений на базі «Питальника особистісних орієнтацій» Е. Шострома (1963 р.) та адаптований на базі МГУ М. Крозом під керівництвом Л. Гозмана. Він складається зі 126 пунктів, кожний з яких включає в себе по два судження альтернативного характеру, що описують різні типи ставлень людини до світу, до інших людей і до самої себе. За результатами дослідження респондент отримує 14 показників за різними аспектами особистісної зрілості (самоактуалізації): 1) за двома базовими шкалами – «орієнтацією в часі» (максимум – 17 балів) та «шкалою підтримки» (максимум – 20 балів); 2) за 12 додатковими шкалами – «ціннісної орієнтації» (максимум – 20 балів), «гнучкості поведінки» (максимум – 24 бали), «сенситивності» (максимум – 13 балів), «спонтанності» (максимум – 14 балів), «самоповаги» (максимум – 15 балів), «самоприйняття» (максимум – 21 бал), «уявлень про природу людини» (максимум – 10 балів), «синергії» (максимум – 7 балів), «прийняття агресії» (максимум – 16 балів), «контактності» (максимум – 20 балів), «пізнавальних потреб» (максимум – 11 балів) та «креативності» (максимум – 14 балів).

Результати емпіричного дослідження. Вибірка була сформована 211 респондентами – 109 студентами денної та заочної форм навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка та Рівненського державного гуманітарного університету (віком від 17 до 30 років); а також 102 працюючими й тимчасово непрацюючими громадянами (освітняни, державні службовці, фермери віком від 31 до 60 років).

На першому етапі емпіричного дослідження проведене психодіагностування респондентів за методикою Г. Оллпорта та Д. Росс, за допомогою якої вивчалися релігійні орієнтації його учасників. Окремо вираховувалися емпіричні показники рівнів вираженості зовнішньої (сума балів за 11 першими пунктами методики) та внутрішньої (сума балів за 9 останніми пунктами) релігійної орієнтації для кожного респондента. Далі були обраховані середні арифметичні показники та стандартні відхилення в цілому по вибірці: 1) зовнішня релігійна орієнтованість – $\bar{x} = 25,13$; $\sigma = 5,02$; внутрішня релігійна орієнтованість – $\bar{x} = 23,20$; $\sigma = 4,27$. Отже, показники середньої міри вираженості зовнішньої релігійної орієнтованості досліджених респондентів коливаються в межах від 21

до 30 балів, внутрішньої релігійної орієнтованості – від 19 до 27 балів.

За підсумками проведеного психодіагностування та первинної статистичної обробки даних, таким чином, були визначені наступні підгрупи: 1) респонденти із середнім рівнем вираженості загальної релігійної орієнтованості – показники як зовнішніх, так і внутрішніх релігійних орієнтацій перебувають у межах середнього (разом – 110 осіб), 2) респонденти з низьким рівнем вираженості загальної релігійної орієнтованості (33 особи), 3) респонденти з високим рівнем вираженості зовнішньої релігійної орієнтованості (30 осіб), 4) респонденти з високим рівнем вираженості внутрішньої релігійної орієнтованості (32 особи), 5) респонденти з високим рівнем вираженості як зовнішньої, так і внутрішньої релігійної орієнтованості (6 осіб, умовно названі «амбівалентними»).

На другому етапі емпіричного дослідження проведене психодіагностування вибірки за адаптованим «Самоактуалізаційним тестом (САТ)». Спочатку визначалися загальні бали за кожною із 14 шкал методики для кожного респондента окремо, потім – для всієї вибірки. Далі вираховувалися відсотки від набраних балів. Наприклад, за першою шкалою максимально кожен окремий респондент міг набрати 17 балів, отже, в цілому по вибірці максимальний показник міг би скласти 3587 балів ($17 \cdot 211$). А тому в даному випадку отриманий наступний відсотковий показник: $1783/3587 = 49,86\%$. Усі обраховані відносні дані зведено відображені в табл. 1.

При інтерпретації отриманих кількісних показників ми послуговувалися даними дослідників про те, що оптимальні відносні показники самоактуалізованої (зрілої) особистості перебувають у діапазоні від 55 % до 66 %, більшість же людей потрапляє у межі від 40 % до 55 %, тоді як перевищення порогу в 70 % свідчить про ефект соціальної бажаності у відповідях респондента, а нижче 40 % – про прояви особистісної незрілості або психологічного нездоров'я [1].

Як видно за даними таблиці, найяскравіше у досліджених респондентів проявляється «синергія» (59,38 %). Ця шкала, згідно з методикою, належить до блоку «концепції людини» й вимірює здатність особистості до цілісного сприйняття світу та інших людей, до розуміння взаємозв'язку протилежностей – таких, наприклад, як гра та праця або як тілесне та духовне й ін. Також рівня особистісної

зрілості респонденти у середньому досягають за показниками шкали «уявлень про природу людини» (55,92 %), що теж належить до згаданого вище блоку. Високі бали за нею відображають схильність досліджуваних осіб у цілому прихильно сприймати природу людини («люди швидше добрі, аніж злі») та не вважати дихотомії типу «жіноче/чоловіче» або «емоційне/раціональне» нездоланими й абсолютними. Крім того, майже досягають порогу особистісної зрілості показники шкали «ціннісної орієнтації» (54,14 %), що засвідчує досить високий рівень підтримки респондентами цінностей самоактуалізованої особистості.

Таблиця 1

**Рівні вираженості основних аспектів самоактуалізації
(по вибірці в цілому)**

№ з/п	Назва шкали	Рівень вираженості (у %)
1.	Шкала орієнтації у часі	49,86
2.	Шкала підтримки	47,46
3.	Шкала ціннісної орієнтації	54,15
4.	Шкала гнучкості поведінки	47,99
5.	Шкала сенситивності	46,12
6.	Шкала спонтанності	42,65
7.	Шкала самоповаги	52,99
8.	Шкала самоприйняття	44,23
9.	Шкала уявлень про природу людини	55,92
10.	Шкала синергії	59,38
11.	Шкала прийняття агресії	45,44
12.	Шкала контактності	45,17
13.	Шкала пізнавальних потреб	44,03
14.	Шкала креативності	43,67

Найнижчим виявився усереднений показник шкали «спонтанності» (42,65 %), що перебуває на межі відносної норми та зниженого відповідного критерію самоактуалізації. Дана шкала належить до блоку емоцій і демонструє здатність людини спонтанно й безпосередньо виражати свої почуття. Отже, зазначений показник може демонструвати як високу здатність досліджених респондентів до заздальгідь обміркованих, цілеспрямованих дій, так і просто відсутність схильності до розкутої та емоційної поведінки, коли людина відкрито демонструє навколишнім свої почуття і ставлення. Відносно низькими показниками характеризуються й узагальнені результати за шкалами «креативності» (43,67 %) і «пізнавальних

потреб» (44,04 %), які належать до блоку «ставлення до пізнання», а також за шкалою «самоприйняття» (44,23 %).

Цікаво в цьому контексті проаналізувати відмінності між «самоприйняттям» та «самоповагою» (блок самосприйняття), оскільки за останньою шкалою у досліджених респондентів виявилися значно вищі відносні показники. Так, якщо перший критерій діагностує прийняття людиною себе самої такою, якою вона є насправді, незалежно від оцінки своїх реальних переваг і недоліків, а інколи й навіть усупереч їм, то другий – здатність людини цінувати й поважати саму себе за певні свої реальні переваги та позитивні якості. А тому, якщо послуговуватися відомою термінологією гуманістичного підходу в психології, досліджені українці мають більшою мірою не «безумовне», а все таки «умовне» самосприйняття.

Далі порівнювалися самоактуалізаційні особистісні профілі респондентів із трьох найбільш контрастних виокремлених у загальній вибірці підгруп (табл. 2):

Таблиця 2

Самоактуалізаційні особистісні профілі респондентів із різними релігійними орієнтаціями

№ з/п	Назва шкали	Підгрупа слабо релігійно орієнтованих	Підгрупа зовнішньо релігійно орієнтованих	Підгрупа внутрішньо релігійно орієнтованих
1.	Шкала орієнтації у часі	50,27 %	51,18 %	49,82 %
2.	Шкала підтримки	46,95 %	49,89 %	47,25 %
3.	Шкала ціннісної орієнтації	51,82 %	57,67 %	56,56 %
4.	Шкала гнучкості поведінки	50,00 %	48,61 %	45,96 %
5.	Шкала сенситивності	45,92 %	49,49 %	45,19 %
6.	Шкала спонтанності	41,99 %	45,71 %	40,85 %
7.	Шкала самоповаги	51,72 %	59,56 %	51,67 %
8.	Шкала самоприйняття	45,31 %	48,41 %	41,82 %
9.	Шкала уявлень про природу людини	49,09 %	57,33 %	57,81 %
10.	Шкала синергії	57,14 %	60,00 %	63,39 %
11.	Шкала прийняття агресії	46,21 %	52,29 %	45,51 %
12.	Шкала контактності	48,03 %	45,00 %	46,56 %
13.	Шкала пізнавальних потреб	44,63 %	46,06 %	40,91 %
14.	Шкала креативності	43,51 %	44,05 %	46,21 %

За даними таблиці бачимо, що найбільшою мірою в усіх трьох підгрупах розвинений такий критерій самоактуалізації, як «синергія», причому її показники зростають у розрізі від першої до третьої підгрупи й в осіб із яскраво вираженими внутрішніми релігійними орієнтаціями навіть досягають показників порогу «соціальної бажаності» (57,14 %, 60,00 % і 63,39 %, відповідно). На другому місці за мірою своєї вираженості у першій підгрупі перебуває критерій «ціннісної орієнтації» (51,82 %), у другій – «самоповаги» (59,56 %), у третій – «уявлень про природу людини» (57,81 %). На третьому місці у першій підгрупі – «самоповага» (51,72 %), у другій та третій – «ціннісні орієнтації» (57,67 % і 56,56 %). Отже, можемо стверджувати, що психологічна самоактуалізаційна основа релігійних орієнтацій досліджених респондентів – насамперед, філософськи-концептуальна. Для порівняння, найслабше у першій, як і у третій підгрупі розвинена схильність до «спонтанності» (41,99 % і 40,85 %), а у другій підгрупі – до «креативності» (44,05 %).

Опишемо тепер статистично значимі відмінності між трьома контрастними підгрупами. Оскільки розподіл отриманих кількісних змінних за методикою «САТ» відповідає параметрам нормального, то з метою порівняння наших підвбірок використовувався параметричний t-критерій Стьюдента.

1. Між підгрупами «слабо» релігійно орієнтованих та «зовнішньо» релігійно орієнтованих респондентів статистично значимі відмінності констатовано за показниками: шкали «самоповаги» ($t = 2,10$ при $p = 0,04$) та шкали «уявлень про природу людини» ($t = 1,97$ при $p = 0,05$), причому в обох випадках показники істотно вищі у підгрупі осіб із високими значеннями зовнішніх релігійних орієнтацій (відповідно, $\bar{x} = 7,76$ та $\bar{x} = 8,93$ для «самоповаги» та $\bar{x} = 4,91$ та $\bar{x} = 5,73$ для «уявлень про природу людини»). Отже, відносно вищий рівень самоповаги та позитивніші уявлення про людей назагал можуть бути одним із чинників високого рівня зовнішньої релігійної орієнтованості особистості.

2. Між підгрупами «слабо» релігійно орієнтованих та «внутрішньо» релігійно орієнтованих респондентів статистично значимі відмінності констатовано лише за показниками шкали «уявлень про природу людини» ($t = 2,05$ при $p = 0,04$). Вони істотно вищі у підгрупі осіб із високими значеннями внутрішніх релігійних орієнтацій (відповідно, $\bar{x} = 4,91$ та $\bar{x} = 5,78$). Як бачимо, на відміну від

високої зовнішньої релігійної орієнтованості, одним із найвагоміших чинників високої внутрішньої такої орієнтованості може виступати позитивне уявлення не стільки про самого себе, скільки про людей назагал (місія «служіння людям»).

3. Між підгрупами «високо» зовнішньо та внутрішньо релігійно орієнтованих респондентів статистично значимі відмінності констатовано за показниками: шкали «самоповаги» ($t = 1,91$ при $p = 0,05$) та шкали «прийняття агресії» ($t = 2,04$ при $p = 0,05$). В обох випадках показники істотно вищі у підгрупі осіб із високими значеннями зовнішніх релігійних орієнтацій (відповідно, $\bar{x} = 7,75$ та $\bar{x} = 8,93$ для «самоповаги», $\bar{x} = 7,28$ та $\bar{x} = 8,37$ для «прийняття агресії»). Таким чином, на відміну від внутрішньо релігійно орієнтованих осіб, вагомими чинниками самоактуалізації осіб із високою зовнішньою такою орієнтованістю виступає як і вищий рівень їх самоповаги, так і істотно більше прийняття різних, навіть «злих» і «поганих», проявів природи людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами проведеного емпіричного дослідження з'ясовано, що представники української вибірки назагал досягають показників особистісної зрілості за такими критеріями самоактуалізації, як «синергія», «уявлення про природу людини» та «ціннісні орієнтації», натомість на межі норми та знижених показників перебувають критерії «спонтанності», «пізнавальних потреб», «креативності» та «самоприйняття».

Теоретично та емпірично обґрунтовано, що однією із вагомих складових особистісної самоактуалізації виступає релігійна орієнтованість. Зокрема, емпірично доведено статистично значимі відмінності: 1) між «слабо» релігійно орієнтованими і «зовнішньо» релігійно орієнтованими особами – за показниками шкал «уявлень про природу людини» та «самоповаги» (істотно вищі – у респондентів із високою зовнішньою релігійною орієнтацією); 2) між «слабо» релігійно орієнтованими та «внутрішньо» релігійно орієнтованими особами – тільки за показниками «шкали уявлень про природу людини» (істотно вищі – у внутрішньо релігійно орієнтованих), 3) між «зовнішньо» та «внутрішньо» релігійно орієнтованими особами – за показниками шкал «самоповаги» та «прийняття агресії» (істотно вищі – у зовнішньо релігійно орієнтованих).

Отримані дані в цілому проінтерпретовано як істотною мірою егоцентричнішу, особистісно самотолерантнішу основу зовнішньої релігійної орієнтованості й більш соціоцентричну основу – внутрішньої релігійної орієнтованості людини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо, зокрема, у більш поглибленому вивченні особистісних якостей респондентів з амбівалентними релігійними орієнтаціями, що пов'язане з розширенням обсягу первинно залученої вибірки.

Література

1. Ильин Е. П. Самоактуализационный тест – САТ: методика изучения личностной зрелости [Электронный ресурс] / Е. П. Ильин. Психология взрослости. – Режим доступа: <https://psy.wikireading.ru/58251>
Ilin I. P. Samoaktualizatsionnyi test – SAT: metodika izucheniiia lichnostnoi zrelosti [Self-actualization test – SAT: methods of researching personal maturity] [Electronic resource] / I. P. Ilin. Psikhologiiia vzroslosti [Psychology of maturity] – Access mode: <https://psy.wikireading.ru/58251>
2. Маслоу А. Психология развития и самоактуализации: основные допущения / Предмет и метод психологии: Антология / Под ред. Е. Б. Старовойтенко. – М.: Академический Проект: Гаудеамус, 2005. – С. 234–260.
Maslow A. Psikhologiiia razvitiia i samoaktualizatsyi: osnovnyie dopushcheniia [Psychology of development and self-actualization: main assumptions] / Predmet i metod psikhologii: Analogiia [The subject and method of psychology: Analogy] / Edited by E. B. Starovoitenko. – М.: Akademicheskyyi Proekt: Gaudeamus/ Academic Project: Gaudeamus 2005. – P. 234-260.
3. Олпорт Г. В. Личность в психологии / Пер. с англ. И. Ю. Авидон, ред. Л. М. Шпионский. – М.: «КСП+», 1998. – 345 с.
Allport G. V. Lichnost v psikhologii [The person in psychology] / Transl. from Eng. I. I. Avidon. Edited by L. M. Shpionskii. – М.: “KSP+”, 1998. – 345 p.
4. Титаренко Т. М. Самоактуализация / Психология личности: Словник-довідник / За ред. П. П. Горноста, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – С. 108–109.
Titarenko T. M. Samoaktualizatsyia [Self-actualization] / Psykhologiiia osobystosti: Slovnyk-dovidnyk [Psychology of a person: Dictionary-directory] / Edited by P. P. Gornostai, T. M. Titarenko. – К.: Ruta, 2001. – P. 108-109.
5. Чумакова Д. М. Психология религиозности личности: учебное пособие / Д. М. Чумакова. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2015. – 84 с.
Chumakova D. M. Psikhologiiia religioznosti lichnosti: uchebnoie posobiie [Psychology of religiosity of a person: tutorial] / D. M. Chumakova. – Kurgan: Publishing House of the Kurgan State Institute, 2015. – 84 p.